

Monimuotoinen monikon genetiivi

HEIKKI PAUNONEN *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 317. Helsinki 1974. 300 tekstisivua + liitteinä 25 levikkikarttaa.

Vuonna 1914 oli Virittäjässä Heikki Ojansuun artikkeli »Eräistä monikon genetiivimuodoista» (s. 118—121). Se alkaa: »Joku irvihammas on laskenut sellaisen sukkeluuden, että suomen kielessä voi samalla sanalla olla kokonaista kahdeksan eri muotoa monikon genetiivissä, näin: *perumain, perunaen, perunajen, perunien, perunojen, perunoiden, perunoitten, perunitten*. Saattaisimme vielä lisätä esim. murteellisen *perunoien* ja vanhan kirjakielen *peruniten*, joten luku kohoo kymmeneen. Nykyinen kirjakieli ei hyväksy kuin 4 tai korkeintaan 5 näistä muodoista.» Ojansuu ei kuitenkaan luettele kirjakieleen kelpuutettavia muotoja, toteaa vain, että »onpa siinäkin vielä valikoimisen varaa». Itse asiassa yhdessä pitäjänmurteessakin saattaa olla jopa 6—7 monikon genetiiviä kilpailemassa keskenään, kuten esiteltävänä olevasta Heikki Paunosen tutkimuksesta ilmenee (s. 113).

Lyhyessä artikkelissaan Ojansuu rajoittaa vain parin muototyypin tarkasteluun; kokoavaan esitykseen ei tuohon aikaan ollut mahdollisuuksiakaan aineiston vähyden vuoksi. Sitten Ojansuun päivien

on aineisto moninkertaisesti karttunut: on kerätty sanastoa paikallismurteista, äänitetty niitä sekä julkaistu murrettutkimuksia ja kielennäytekokoelmia. Tutkimustyön kannalta merkittävä on ollut myös muoto-opin arkisto, jota Paunonen on keräyksillään itsekin kartuttanut.

Edellä mainitun, pääasiallisesti 1920-luvulla ja sen jälkeen kerätyn ja julkaistun aineiston lisäksi Heikki Paunonen on käyttänyt hyväkseen myös 1800-luvulla julkaistuja murrekuvauksia, joissa taivutusmuotoja on lueteltu kielioppien tapaan. Vanhin näistä, Nestor Järvisen »Om några dialekt-egenheter i Satakunta», on painettu v. 1854, mutta joukossa on muutamia muitakin yli sadan vuoden ikäisiä. Myös painosta julkaistuja Suomen kansan vanhoja runoja on tutkimuksessa hyödynnetty. Kirjaa varten kerätystä aineistosta voidaan liioittele-matta sanoa, että se on täydellinen. Tämän osoittavat myös teokseen liittyvät levikkikartat.

Väitöskirjana 19. joulukuuta 1974 tarkastetun Heikki Paunosen tutkimuksen lähtökohtana ovat suomen nykymurteet. Pohdittavaksi siinä on asetettu seuraavat seikat:

— Miten eri vartalotyyppien monigenetiivimuodot edustavat suomen murteissa?

— Mikä on kunkin genetiivityypin asema murteen synkronisessa järjestelmässä?

— Miten nykyiseen tilanteeseen on päädytty; mitkä ovat olleet muutosten syyt ja millaisten mekanismien välityk-

sellä muutokset ovat toteutuneet?

Ensimmäinen kohta sisältää nykytilanteen kuvauksen, toisessa kohdassa esitetään synkroniset tutkimustavoitteet, kolmannessa diakroniset.

Kirjan nimen jälkeen merkitty I osoittaa, että tutkimus ei kuitenkaan kata mon. genetiivin koko alaa. Yksitavuisten sanojen genetiiviä (tp. *puiden* ~ *puitten*) ei käsitellä, ei myöskään kolmi- ja useam-pitavuisten (tp. *vasikoiden* ~ *vasikkain*), ja kaksitavuisistakin ovat jääneet ulkopuolelle ns. kaksivartaloiset sanat (tp. *pienien* ~ *pienten*). Tutkimuksen yhtenäisyys tästä jonkin verran kärsii, koska tällaisiin muotoihin joudutaan eräissä tapauksissa vetoamaan mm. analogialähteenä. Muotoryhmien poisjätö johtuu siitä, että väitöskirja on haluttu pitää kooltaan kohtalaisena.

Väitöskirjan alussa on melko laaja (n. 30 s.) johdanto, jossa selvitetään mon. genetiivin asemaa suomen kielen taivutusjärjestelmässä. Johdantoa seuraava aineisto-osa on ryhmitetty murteittain alkaen lounaismurteista ja edeten hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteiden kautta kaakkoismurteisiin. Ryhmiä on kaikkiaan 8. Kussakin luvussa esitetään ensin aineisto, sitten on vuorossa sen tieteellinen tarkastelu. Täten lounaismurteissa, yhden esimerkin mainitakseni, on aineiston esittely vaatinut 20 sivua, sen tarkastelu 60 sivua. Mutta näissä murteissa mon. genetiivi onkin alueen pienuudesta huolimatta harvinaisen monimuotoinen. Paunonen joutuukin toteamaan (s. 85): »Rinnakkaismuotojen runsaus osoittaa, ettei lounaismurteiden muotooppi ole ainakaan tässä kohden toipunut jo satoja vuosia sitten tapahtuneiden äänne-muutosten vaikutuksista. Murteen mon. genetiivijärjestelmä on vielä kaukana tilasta, jonka voi olettaa jäävän pysyväksi.»

Aineistoon kuuluvat esimerkit tekijä luettelee kunkin murrealueen kohdalla pitäjittäin, ja jokaisen jäljessä on lyhenteitä käyttäen mainittu myös lähde, mistä esimerkki on saatu. Lukijan mie-

leen nousee helposti kysymys, onko näin pikkutarkka dokumentointi ollut todella tarpeellista. Tekijän ratkaisu johtuu ehkä siitä, että esimerkit ovat kovin eri-ikäisiä ja osin eriarvoisiakin; kun lähde on mainittu, niin lukija voi ottaa omakoh-taisestikin kantaa kirjan aineistoon. Tosin Paunonen on itsekin harjoittanut lähde-kritiikkiä aineiston tarkastelun yhteydessä.

Heikki Paunosen teoksessa ovat lähtökohtana suomen nykymurteet ja tarkastelutapa on strukturaalinen. Mukana on pitkin matkaa kuitenkin myös historiallinen aspekti. Kun useissa murteissa mon. genetiivi voidaan muodostaa sekä yksikköettä monikkovartalosta, tästä on ollut seurauksena kahtalaisuus, jonka kielenpuhuja on kokenut häiritsevänä. Toinen häiriötekijä on aiheutunut siitä, että mon. genetiivi on vartalo-osaltaan eronnut useissa tapauksissa muusta monikollisesta taivutuksesta (esim. *kalain* mutta *kaloissa*, *kaloihin* jne.). Pyrkimys taivutusmallien yksinkertaistamiseen ja yhtenäisyyteen eri ryhmissä on aiheuttanut muoto-opillista dynaamisuutta, mikä ilmenee synkronisessa järjestelmässä. Toisaalta on syntynyt keskenään kilpailevia muotoja, toisaalta on tapahtunut tasoitustakin, mm. *e-* ja *i-*vartaloiset sanat taipuvat useissa murteissa samalla tavoin mon. genetiivissä (*rehtien*, *ristien* ~ *rehtein*, *ristein*). Strukturaalisten seikkojen huomioonotosta antaa havainnollisen käsityksen esim. seuraava kohta (s. 228): »näyttää siltä, että *akkojen*-tyyppi on keskusoma-laisten ja sydänsavolaisten murteiden rajalla pyrkimässä *akkoin*-tyyppiin alueelle. Tässä voi olla kyse yleisemmästäkin *-jen*-päätteen ekspansiosta: ei vain *akkojen*-vaan sen rinnalla myös *puijen*-tyyppi pyrkii leviämään *puihen*-tyyppiin alueelle. Syy-nä voi olla pyrkimys koko mon. genetiivijärjestelmän yhdenmukaistamiseen; sydänsavolainen *puihen* — *akkoin* -edustus on nimittäin strukturaalisti epäyhtenäisempi kuin yhteen genetiivimorfemiin perustuva keskusomalainen *puijen* — *akkojen* -kanta.» Yksitavuisten sanojen mon. genetiiviä käsittelevä jatko-osa anta-

nee vastauksen kysymykseen, mistä sitten johtuu, että analoginen *puihen* on sydän-savolaisissa murteissa aikoinaan syrjäytännyt äänneilallisen *puijen*-tyypin, jota siis järjestelmän kannalta olisi pidettävä parempana.

Valaistessaan erilaisia genetiivimuotoja kronologiselta kannalta Heikki Paunonen on käyttänyt hyväkseen vanhimpia painettuja lähteitä, 1800-luvun runomusiikkiinpanoja sekä paikannimiä, niiden joukossa vanhimpiin maa- ja tuomiokirjoihin sisältyviä nimiä eritoten savolaismurteiden osalta. Runoissahan on saattanut säilyä runomitan turvin muotoja, jotka muuten ovat käytöstä hävinneet tai ainakin tulleet harvinaisiksi, ja paikannimetkin ovat saattaneet siten leksikaalistua, että niiden alkuosana esiintyvä genetiivi on säilyttänyt muotonsa, vaikka se olisikin vieras nykymurteelle. Niinpä esim. eteläisissä savolaismurteissa, joissa monikon 1. genetiivi on nykyään lähes yksinomainen, tavataan runsaasti paikannimiä, joiden määräteosa on monikon 2. genetiivissä (esim. Juvalla *Akkajok*, *Penskainniem*, *Huapai alus*). Kronologiselta kannalta on merkityksellistä, että *akkain*-, *poikain*-tyyppiä, jota yleensä on pidetty länsisuomalaisena kuten Paunosenkin tutkimuksessa, esiintyy myös Savon vanhimmissa maakirjoissa (*Hapaen alus*, *Sikaen aho*, *Koiraen Niemi*). Lähteidensä nojalla Paunonen pääättelee, että »yksikkö- ja monikkovartalaisen mon. genetiivin vaihtelu savolaismurteissa palautuu ainakin 1500-luvun taa» (s. 265).

Heikki Paunosen tutkimus monikon genetiivistä on muodollisesti moitteeton ja tyylillisesti korkeatasoinen suoritus. Erityisenä ansiona mainittakoon sen lukuihin liittyvät kokoavat katsaukset. Kannanotot ovat hyvin perusteltuja ja kriittisinäkin maltillisia. Teoksesta ilmenee paitsi yksityiskohtainen alan tuntemus myös monipuolinen perehtyneisyys kielitieteen eri kehityssuuntiin. Tutkimus on painava lisä suomen kielen muoto-oppia käsittelevään kirjallisuuteen, ja toivottavaa on, että se lähiaikoina saa seuraajia

antoisalta morfologian alalta. Ensi sijassa kohdistuvat odotukset Paunosen oman työn jälkiosaan.

Veikko Ruoppila

Viivästynyt kielenkehitys tutkimuksen kohteena

MATTI LEIWO *Kielitieteellisiä näkökohtia viivästyneestä kielenkehityksestä*. Studia Philologica Jyväskyläänsä 10. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1977. Diss. 295 s.

Maamme kielen tutkimus, kotimaisiin yhtä hyvin kuin vieraisiinkin kielisiin kohdistuva, on pitkään ensisijaisesti käsitelty autonomisten kielijärjestelmien rakennetta, niiden maantieteellistä vaihtelua, muuttumista ja kulttuuritaustaa. Kielen sosiaaliset ja psykologiset kytkennät ovat olleet tutkimuskohteiden ulkopuolella, niin ikään kontrastiiviseen kielen tutkimukseen liittyvät aiheet. Viime vuosina kiinnostus näitä aloja kohtaan on kuitenkin huomattavasti lisääntynyt ja laajamittaisempikin tutkimustyö on voitu käynnistää mm. Suomen Akatemian tutkimussopimusmäärärahojen turvin.

Suomen kielen omaksumisen lingvististä ja psykolingvististä tutkimusta on maassamme siis harrastettu vain vähän; tämä koskee normaalia kielenomaksumista yhtä hyvin kuin sen häiriöitäkin. Maininnan ansaitsevat kuitenkin mm. Terho Itkosen (Vir. 1977) ja Alpo Räisäsen (Vir. 1975) lähinnä ääntämistä ja morfofonologiaa koskevat artikkelit sekä Anneli Kauppinen syntaksia ja morfofonologiaa käsittelevä lisensiaatintutkielma (Helsingin yliopisto 1977). Oulun yliopistossa on useita vuosia ollut vireillä lastenkielen tutkimushanke.

Tämän alan ulkomaisista tutkimuksista on mainittava etenkin Melissa Bowermanin *Early Syntactic Development: A crosslinguistic study with special reference to Finnish* (Cambridge Studies in Lin-